

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 349.4

ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ОБІГ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ»

Пейчев К. П.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація: Статтю присвячено дослідженню таких питань: аналіз законодавства України та іноземних держав, щодо власності на природні ресурси з метою вироблення відповідних пропозицій; розгляд специфіки правового регулювання власності на природні ресурси.

Ключові слова: обіг природних ресурсів, земельна ділянка, продаж земель, власність на земельні ділянки держави, комунальна власність.

Аннотация: Статья посвящена исследованию таких вопросов: анализ законодательства Украины и иностранных государств, в отношении собственности на природные ресурсы с целью выработки соответствующих предложений; рассмотрение специфики правового регулирования собственности на природные ресурсы.

Ключевые слова: оборот природных ресурсов, земельный участок, продажа земель, собственность на земельные участки государства, коммунальная собственность.

Annotation: The article is devoted to the study of such items: analysis of Ukrainian and foreign legislation relating to alienation of land lots with the purpose to submit respective propositions; review of peculiarities of legal regulation of land lot alienation in order to ensure preservation of land destination, revelation of peculiarities of legal regulation.

Key words: alienation of land lot, land lot, sale lands, alienation of land, government-owned land, municipal property.

Постановка проблеми.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується все більш частішим залученням природних ресурсів до сфери ринкових відносин. І, якщо для таких об'єктів як земля, води, надра це вже стало звичним явищем то запровадження обігу інших елементів природи, а саме: лісових ділянок, об'єктів тваринного світу, природно-заповідного фонду та інших не зазнало широкого розповсюдження.

У зв'язку з цим виникають питання за допомогою яких методів та на підставі яких принципів повинно здійснюватися правове регулювання переходу прав на природні ресурси. Вирішення цих питань не можливе без визначення того, що ж саме ми розуміємо (повинні розуміти) під такою категорією як обіг природних ресурсів.

Формулювання цілей статті.

Не дивлячись на те, що відповідні питання правового регулювання обігу окремих природних об'єктів виступають предметом наукових досліджень та дискусій вже значний проміжок часу [1], на сьогоднішній день ще не вироблено теоретичне поняття обігу природних ресурсів. Наукове осмислення вказаної категорій та визначення її суттєвих ознак і є ціллю статті.

Щоб сформулювати поняття «обіг природних ресурсів», звернемося до законів формальної логіки, де дефініції бувають реальні й номінальні. У реальних розглядається предмет, у номінальних – його найменування. До реальних відносять визначення через рід, видові відмінності, генетичне та інші його способи. Визначення через рід і видові відмінності – найпоширеніший класичний вид інтерпретації. Ним користуються всі науки. У

юриспруденції це є основним видом визначення. При трактуванні через рід і видову відмінність визначуване поняття підводиться під інше, більш ширше, що є найближчим його родом, і вказуються ознаки, які відрізняють його від інших понять, які входять до цього роду. Видова відмінність – це ознака або група ознак, якими вирізняється визначуваний предмет з групи інших, що входять до цього роду видових ознак, які утворюють цю відмінність, у дефініції має бути вказано стільки, щоб вони разом з родовою виражали сутність визначуваного предмета і їх було достатньо для його відокремлення з маси інших подібних предметів [2, с. 48-49].

Визначаючи родові поняття щодо предмету нашого дослідження, будемо виходити з такого.

Обіг – характерна для товарного виробництва форма обміну продуктів праці та інших об'єктів власності шляхом купівлі продажу; рух товарів та інших цінностей у суспільстві; оборот, обертання, циркуляція, оборотність [3, с. 394]. Необхідно зауважити, що у цьому випадку термін обіг та оборот розглядаються як синоніми. В нашому дослідженні ми будимо використовувати слово обіг, оскільки саме останнє використовується в поресурсовому законодавстві (наприклад ЗК України – ст. ст. 167, 170, 207; ст. 39 Закону України «Про тваринний світ»).

Цивільне законодавство, говорячи про оборотоздатність об'єктів цивільних прав, у ст. 178 ЦК України зазначає, що об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої у порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином.

І в першому, і в другому випадку йдеться про те що об'єкти матеріального світу переходять від одного суб'єкта до іншого.

Оскільки ми розглядаємо обіг природних ресурсів як елемент суспільних відносин, що підлягає правовому регулюванню, логічним буде говорити про перехід прав (а не самого природного об'єкта) від однієї особи до іншої.

Отже, у якості родового поняття, щодо категорії «обіг природних ресурсів» ми будемо розглядати термін «перехід прав».

Визначаючи видові відмінності якими вирізняється визначуваний предмет з групи інших, ми будемо аналізувати такі ознаки обігу природних ресурсів:

- специфічність природних ресурсів, як об'єктів переходу прав;
- правовий режим що застосовується для регулювання переходу прав;
- види прав, що можуть переходити.

Говорячи про специфічність природних ресурсів, як об'єктів обігу, потрібно зазначити, що це питання не є дискусійним. Адже особливі відмінності природних ресурсів від інших об'єктів матеріального світу визнані, як законодавством так і науковцями.

Істотний вплив на специфіку правового регулювання обігу природних ресурсів мають такі їх характеристики:

- вони є витвором природи, тобто створені без трудової участі людини та суспільних витрат, кількісно і якісно вони обмежені природною сферою;
- їх просторові межі не можна поширити шляхом відтворення або ватко відтворити;
- природні багатства не мають реальної вартості і в суто економічному розумінні не можуть бути товаром;
- основні природні об'єкти є фізично нерухомими і просторово не переміщуються;
- головний природний об'єкт – земля, є засобом виробництва в сільському і лісовому господарстві;
- у разі правильного використання землі, як засобу виробництва її продуктивні сили не зменшуються, а зростають;
- відмова від використання земельних, водних, гірських та інших природних об'єктів не призводить до їх зношення, деградації та непридатності;
- у результаті використання нерухомих об'єктів природи як територіально-просторового базису для здійснення виробничо-господарської діяльності їх межі не змінюються [4, с. 60].

Так, наприклад, земельна ділянка є предметом матеріального світу стосовно якої можуть виникати майнові права та обов'язки, що робить її об'єктом обігу наділяючи відповідними ознаками речі.

Тому земельна ділянка:

- є нерухомістю (ст. 181 ЦК України);
- виступає складною річчю, оскільки складається з поверхневого (грунтового) шару, а також водних об'єктів, лісів і багаторічних насаджень, які на ній знаходяться (ст. 79 ЗК України, ст. 188 ЦК України);
- є неподільною річчю, ділянку як правило не можна поділити без втрати її цільового призначення (ст. 183 ЦК України);
- є незамінною річчю оскільки визначена індивідуальними ознаками, тобто вона наділена

тільки їй властивими характеристиками, що вирізняють її з-поміж інших однорідних речей, індивідуалізуючи її (ст. 184 ЦК України);

- є неспоживною річчю, тобто ділянка призначена для неодноразового використання та зберігає при цьому свій первісний вигляд протягом тривалого часу.

Елементами земельної ділянки як складної речі виступають:

- поверхневий (грунтовий) шар;
- водні об'єкти;
- ліси;
- багаторічні насадження.

Земельна ділянка може включати також компоненти, які забезпечують її функціональну цілісність:

- територію під будинками (будівлями, спорудами);
- господарські та інші майданчики;
- шляхи, проїзди та тротуари;
- озеленені території і т. п.

Ряд з цих елементів нормується за питомими розмірами та відстанню до будинків, будівель і споруд, а також до ліній регламентації, які впливають на визначення граничних розмірів земельних ділянок в залежності від загальної площі основних, обслуговуючих та допоміжних будівель і споруд, їх поверховості та взаєморозміщення.

Природні ресурси знаходяться під особливою охороною держави. На це наголошує законодавець у ст. ст. 13, 14, 92 Конституції України. Відповідно до вказаної тези повинні визначатися способи, методи і типи правового регулювання переходу прав на природні ресурси.

У теорії права входить у вжиток термін «правовий режим». Цим терміном визначається специфіка юридичного регулювання певної сфери громадських відносин за допомогою різних юридичних засобів і способів. Як правило, різні сфери майнових відносин вимагають різного поєднання способів, методів, типів правового регулювання. Своєрідність правових режимів спостерігається як усередині кожної галузі, так і у правовій системі в цілому. Правовий режим може охоплювати всі способи, методи, типи, але в різних їх поєднаннях, за домінуючої ролі одних і допоміжної ролі інших. Досить помітна різниця в правових режимах галузей, що відносяться до публічного та приватного права [4, с. 272].

Держава є представником суспільної зацікавленості у збереженні й відтворенні природних ресурсів як об'єкта довілля. Розуміючи це, на законодавчому рівні формулюється загальнообов'язкові правила поведінки для суб'єктів, які використовують природні ресурси у своїй діяльності, й особливі правила обігу що до них. При цьому ці правила мають екологічну природу й виступають з позиції примусу до виконання охоронних вимог та обмежень.

Аналіз викладеного дає право зробити висновок, що в регулюванні обігу природних ресурсів привалює, та на далі повинен домінувати спеціально дозвільний метод правового регулювання. Саме формула «заборонено все, крім безпосередньо дозволеного законом» найбільш сприйнятлива для цієї сфери. Тому можливо говорити про існування

публічно-правового режиму регулювання обігу природних ресурсів. Останній повинен здійснюватися на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені природоресурсовими законами України. Норми цивільного законодавства, цьому випадку, повинні застосовуватися в субсидійованому порядку.

Важливим з точки зору питання, що розглядається є ст. 14 Основного Закону, в якій указується, що право власності на землю набувається й реалізується громадянами, юридичними особами й державою виключно згідно з законом. Відповідний припис міститься і в п. 5 ст. 92 Конституції, де говориться, що виключно законами України визначаються засади використання природних ресурсів. Вказується на джерело права, яким може встановлюватися правовий режим регулювання обігу вказаних об'єктів. Названі норми мають міститися тільки в законах. Установлення правил обігу нормативно-правовими актами, що мають нижчу юридичну силу, аніж закон, є неконституційним.

Для усунення можливості надмірного законодавчого обмеження прав учасників обігу, Основний Закон у ст. 64 забороняє обмеження прав і свобод людини, крім випадків, передбачених самою Конституцією. В такий спосіб встановлюється паритет між публічно-правовим і приватно-правовим впливом на вказані суспільні відносини.

Характеризуючи способи переходу потрібно окремо сказати, що до обігу не відносяться примусове вилучення природних ресурсів у власника або користувача (вилучення та викуп для суспільних потреб та з мотивів суспільної необхідності, конфіскація та ін.).

Виходячи із зацікавленості держави у контролі за раціональним та ефективним використанням природних ресурсів, з особливої цінності цих об'єктів, можливо зробити висновок про необхідність єдиного правового регулювання всіх видів прав, що переходять у процесі обігу. Суспільний інтерес щодо дотримання екологічних нормативів повинен бути захищеним, як під час переходу права власності, так і в процесі передачі інших прав. Отже, говорячи про обіг природних ресурсів, потрібно розуміти, що у

цьому випадку йдеться про перехід як права власності, так і інших прав.

Висновки: підсумовуючи викладене, пропонуємо визначення обігу природних ресурсів, *під яким розуміємо перехід права власності та інших прав на природні ресурси, що здійснюється на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені природоресурсовими законами України, з залученням норм цивільного законодавства в субсидійованому порядку.*

Отримане визначення є корисним для вирішення низки проблем теоретичного та прикладного характеру, пов'язаних з удосконаленням природоресурсового законодавства, насамперед у напрямі осмислення, визначення та запровадження відповідних способів, методів і типів правового регулювання обігу природних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сыродоев Н.А. Правовое регулирование оборота земельных участков // Государство и право. – 1999. – № 9. – С. – 42-47; Герасин С.И. Правовые основы оборота земель, используемых в сельскохозяйственном производстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. – М., 2000. – 151с; Глотова О.В. Правове регулювання правочинів щодо земельних ділянок в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2003. –20 с; Кулинич П.Ф. «Права на лісові земельні ділянки за новим Лісовим кодексом України» // Земельне право України №6 2006 р. Ст. 15-26; Соколова А.К. Договоры на пользование природными ресурсами: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.06. – Х.: 1993. – 185 с; Тихий П.В. Еколого-правове регулювання спеціального використання дикої фауни: автореферат дис. ... канд. юр. наук. – Х., 2000; Шульга М.В. Правове регулювання правочинів із земельними ділянками. Особливості договору купівлі-продажу земельних ділянок // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2004. – №2 (14). – С. 26–32.
2. Жерьобкін В.Є. Логіка: підручник. – Х.: Основа, 1995. – 256 с.
3. Новий тлумачний словник української мови. – К.: «Аконіт», 2006. – 926 с.
4. Природоресурсове право України / за ред. І.І. Каракаша. – К.: Істина, 2005. – 374 с.
5. Теория государства и права: учебник для вузов; под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова. – М.: НОРМА, 2001. – 595 с.